

۱۳۸۴

نظریه‌سازی دینی در علوم اجتماعی با تطبیق بر جامعه‌شناسی خانواده

دکتر حسین بستان (نجفی)

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۳۹۲

بستان (نجفی)، حسین، ۱۳۴۷-
نظریه‌سازی دینی در علوم اجتماعی با تطبیق بر جامعه‌شناسی خانواده / حسین بستان (نجفی). - قم:
پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲.

ده، ۲۳۲ص: جدول، نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۲۶۷: علوم اجتماعی؛ ۲۴)
ISBN: 978-600-298-032-8

بها: ۵۸۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۲۱۱]-۲۱۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. خانواده‌ها - جنبه‌های جامعه‌شناختی. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۳۰۶ / ۸۵

۱۳۹۲ ۶ ن ۴۷ ب / HQ ۷۴۳

۳۳۹۶۸۳۰

شماره کتابشناسی ملی

نظریه‌سازی دینی در علوم اجتماعی با تطبیق بر جامعه‌شناسی خانواده

مؤلف: دکتر حسین بستان (نجفی)

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۵۸۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۳۳۱۱۱۱۰۰ - ۲۵ (انتشارات: ۳۳۱۱۱۳۰۰)؛ شماره: ۳۳۸۰۳۰۹۰

ص.ب. ۳۱۵۱ - ۳۷۱۸۵ ● تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی آسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰ - ۰۲۱ و ۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و دارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) به‌انگیزاننده جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به عنوان منبع مطالعاتی برای پژوهشگران رشته‌های علوم اجتماعی و همچنین دانشجویان این رشته‌ها در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری پیشنهاد می‌شود. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از مؤلف محترم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر حسین بستان (نجفی) و نیز از اساتید محترم دکتر سید محمد صادق مهدوی ناظر طرح، آیت‌الله سید محمد غروی و دکتر ابراهیم فیاض مشاوران طرح و حجت‌الاسلام غلامرضا صدیق اورعی، دکتر مسعود گلچین و دکتر سید حسین شرف‌الدین ارزیابان طرح سپاسگزاری نماید.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: گزارشی از نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده
۵	۱-۱. نظریه یادگیری اجتماعی
۷	۲-۱. نظریه مبادله اجتماعی
۹	۳-۱. نظریه کارکردگرایی
۱۱	۴-۱. نظریه کنش متقابل نمادین
۱۴	۵-۱. نظریه دوره زندگی خانوادگی
۱۵	۶-۱. نظریه نظام‌های خانوادگی
۱۷	۷-۱. نظریه بوم‌شناختی انسانی
۱۹	۸-۱. نظریه اقتصاد خانواده
۲۲	۹-۱. نظریه سرمایه اجتماعی
۲۵	۱۰-۱. نظریه انتخاب طبیعی
۲۷	۱۱-۱. نظریه فردی شدن
۲۹	۱۲-۱. نظریه ستیز اجتماعی
۳۱	۱۳-۱. نظریه فمینیستی
۳۵	فصل دوم: تحلیل متاتئوریک نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده
۳۸	۱-۲. مبانی معرفت‌شناختی
۳۸	۱-۱-۲. منابع معرفت
۴۰	۲-۱-۲. هدف علم
۴۳	۳-۱-۲. علم و دانش عامه
۴۴	۴-۱-۲. غایت‌شناسی

۴۶	۵-۱-۲. رابطه «است» ها و «باید» ها
۴۶	۶-۱-۲. نسبیت گرایی ارزشی
۴۸	۷-۱-۲. بی طرفی یا جانبداری ارزشی
۴۹	۲-۲. مبانی هستی شناختی
۴۹	۱-۲-۲. تعریف واقعیت اجتماعی
۵۰	۲-۲-۲. سطوح واقعیت اجتماعی
۵۱	۳-۲-۲. نسبت فرد و جامعه
۵۳	۴-۲-۲. قانون مندی هستی
۵۴	۵-۲-۲. علیت
۵۵	۶-۲-۲. چیستی انسان
۵۷	۷-۲-۲. خاستگاه خانواده
۵۸	۸-۲-۲. تفاوت های زن و مرد
۵۹	۳-۲. مبانی روش شناختی
۵۹	۱-۳-۲. صورت بندی نظریه
۶۰	۲-۳-۲. سطح نظریه
۶۱	۳-۳-۲. فردگرایی یا کل گرایی
۶۳	۴-۳-۲. پرسش بنیادی
۶۴	۵-۳-۲. ایستایی / پویایی شناسی
۶۵	۶-۳-۲. استراتژی نظریه سازی
۶۸	۷-۳-۲. مدل سازی
۷۰	۸-۳-۲. مفهوم سازی
۷۲	۹-۳-۲. فرضیه سازی
۷۳	۱۰-۳-۲. اعتبار سنجی نظریه

فصل سوم: مبانی متاتئوریک مدل نظری اسلامی خانواده

۷۵	۱-۳. مبانی معرفت شناختی
۷۵	۱-۱-۳. منابع معرفت
۷۶	الف) دین
۷۹	ب) عقل
۸۰	ج) تجربه
۸۲	۲-۱-۳. هدف علم
۸۴	۳-۱-۳. علم و دانش عامه
۸۴	۴-۱-۳. غایت شناسی
۸۶	۵-۱-۳. رابطه «است» ها و «باید» ها

۸۸	۶-۱-۳. رد نسبیت گرایی ارزشی
۸۹	۷-۱-۳. بی طرفی یا جانبداری ارزشی
۹۰	۲-۳. مبانی هستی‌شناختی
۹۰	۱-۲-۳. تعریف واقعیت اجتماعی
۹۱	۲-۲-۳. سطوح واقعیت اجتماعی
۹۱	۳-۲-۳. نسبت فرد و جامعه
۹۳	۴-۲-۳. قانون‌مندی هستی
۹۴	۵-۲-۳. علیت
۹۵	۶-۲-۳. چیستی انسان
۹۶	الف) فطرت
۹۸	ب) عقلانیت
۱۰۰	ج) اختیار
۱۰۱	د) آگاهی
۱۰۱	۷-۲-۳. خاستگاه خانواده
۱۰۲	۸-۲-۳. تفاوت‌های زن و مرد
۱۰۵	۳-۳. مبانی روش‌شناختی
۱۰۵	۱-۳-۳. صورت‌بندی نظریه
۱۰۵	۲-۳-۳. سطح نظریه
۱۰۶	۳-۳-۳. فردگرایی / کل‌گرایی
۱۰۸	۴-۳-۳. پرسش بنیادی
۱۰۸	۵-۳-۳. ایستایی / پویایی‌شناسی
۱۰۸	۶-۳-۳. استراتژی نظریه‌سازی
۱۱۱	۷-۳-۳. مدل‌سازی
۱۱۱	۱. بیان واقعیت در قالب استعاره و تمثیل
۱۱۲	۲. ترسیم باز نمود نموداری
۱۱۲	۳. طراحی تیپ ایده‌آل
۱۱۳	۴. ساختن مدل آرمانی هنجاری
۱۱۳	۸-۳-۳. مفهوم‌سازی
۱۱۵	۹-۳-۳. فرضیه‌سازی
۱۱۷	۱۰-۳-۳. اعتبارسنجی نظریه
۱۱۹	فصل چهارم: گزاره‌های متون دینی دربارهٔ ثبات خانواده
۱۲۰	۱-۴. گزاره‌های ناظر به ویژگی‌های فردی همسران
۱۳۶	۲-۴. گزاره‌های ناظر به ساختار خانواده

۱۳۹	۳-۴. گزاره‌های ناظر به پیش‌زمینه تشکیل خانواده
۱۴۴	۴-۴. گزاره‌های ناظر به عوامل اجتماعی
۱۴۸	۵-۴. جمع‌بندی
۱۵۱	فصل پنجم: مدل نظری خانواده باثبات
۱۵۱	۱-۵. صورت‌بندی مدل نظری خانواده باثبات
۱۵۳	۲-۵. تحلیل مدل نظری خانواده باثبات
۱۵۳	۱-۲-۵. تأمین نیازهای فطری همسران
۱۵۳	الف) نیازهای فطری
۱۵۷	ب) مفهوم تأمین نیاز
۱۵۷	ج) تأثیر تأمین نیازها بر ثبات خانواده
۱۵۹	۲-۲-۵. ویژگی‌های فردی همسران
۱۵۹	الف) ویژگی‌های اعتقادی
۱۶۰	ب) ویژگی‌های اخلاقی
۱۶۲	ج) ویژگی‌های دانشی
۱۶۲	د) ویژگی‌های رفتاری
۱۶۲	ه) ویژگی‌های جسمی
۱۶۳	۳-۲-۵. ساختار خانواده
۱۶۳	الف) تمایز جنسیتی نقش‌ها
۱۶۵	ب) تک‌همسری
۱۶۵	ج) حضور زن و شوهر
۱۶۶	د) داشتن فرزند
۱۶۸	۴-۲-۵. پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده
۱۶۸	الف) مراحل رشد همسران
۱۶۹	ب) مرحله همسرگزینی
۱۶۹	۵-۲-۵. عوامل اجتماعی
۱۷۰	الف) آموزش
۱۷۰	ب) تربیت دینی و اخلاقی جامعه
۱۷۱	ج) بسترسازی اجتماعی
۱۷۲	د) بسترسازی قانونی
۱۷۳	ه) حمایت اجتماعی
۱۷۴	و) نظارت اجتماعی
۱۷۵	۳-۵. جمع‌بندی

۱۷۷	فصل ششم: تبیین بی‌ثباتی خانواده در ایران معاصر بر پایه مدل خانواده باثبات
۱۷۹	۱-۶. گزارشی از میزان بی‌ثباتی خانواده در ایران معاصر
۱۸۱	۲-۶. بی‌ثباتی ناشی از تأمین نشدن نیازهای همسران
۱۸۱	۱-۲-۶. مشکلات معیشتی همسران
۱۸۲	الف) تأثیر ویژگی‌های فردی همسران
۱۸۳	ب) تأثیر ویژگی‌های ساختاری خانواده
۱۸۳	ج) تأثیر پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده
۱۸۴	د) تأثیر عوامل اجتماعی
۱۸۶	۲-۲-۶. مشکلات جنسی همسران
۱۸۶	الف) تأثیر ویژگی‌های فردی همسران
۱۸۷	ب) تأثیر ویژگی‌های ساختاری خانواده
۱۸۷	ج) تأثیر پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده
۱۸۸	د) تأثیر عوامل اجتماعی
۱۸۹	۳-۲-۶. مشکلات عاطفی همسران
۱۹۰	الف) تأثیر ویژگی‌های فردی همسران
۱۹۱	ب) تأثیر ویژگی‌های ساختاری خانواده
۱۹۲	ج) تأثیر پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده
۱۹۳	د) تأثیر عوامل اجتماعی
۱۹۴	۴-۲-۶. مشکلات معنوی همسران
۱۹۵	الف) تأثیر ویژگی‌های فردی همسران
۱۹۶	ب) تأثیر ویژگی‌های ساختاری خانواده
۱۹۶	ج) تأثیر پیش‌زمینه‌های تشکیل خانواده
۱۹۷	د) تأثیر عوامل اجتماعی
۱۹۸	۳-۶. بی‌ثباتی ناشی از کاهش وابستگی همسران به خانواده
۱۹۹	۴-۶. مدل نظری بی‌ثباتی خانواده در ایران
۲۰۲	۵-۶. تحلیل انتقادی بی‌ثباتی خانواده
۲۰۵	نتیجه‌گیری
۲۱۱	منابع و مأخذ
۲۱۹	نمایه موضوعات
۲۲۱	نمایه اعلام

پیشگفتار

امروزه «نظریه» جایگاه مهمی در تحقیقات رشته‌های گوناگون از جمله علوم انسانی دارد و این، به دلیل کارکردهای مهم آن به‌ویژه نظم و نسق بخشیدن به داده‌های متنوع و پراکنده، فراهم کردن امکان تبیین و پیش‌بینی پدیده‌ها و رفتارهای انسانی و کمک به اتخاذ روش‌های صحیح‌تر در مقام سیاست‌پردازی و برنامه‌ریزی اجتماعی است.

نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده هر چند به پیشرفت‌های ارزشمندی در زمینه توضیح چگونگی فرایندها و کنش‌های متقابل خانوادگی دست یافته‌اند، اما با توجه به ضعف مبانی فلسفی و غلبهٔ بینش تجربه‌گرایانه بر محافل علمی غرب که به ناتوانی آنها از ارائهٔ تبیین‌هایی فراگیر و قابل اعتماد در باب علل شکل‌گیری، استمرار و فروپاشی خانواده انجامیده، نمی‌توانند در مطالعات اسلامی خانواده مفروض گرفته شوند. بر این اساس، ضرورت دارد کوشش‌هایی در جهت نظریه‌پردازی در باب خانواده با تکیه بر آموزه‌های متون دینی صورت گیرد که انجام این کار، افزون بر کمک به پیشبرد ادبیات جامعه‌شناسی خانواده، برای هدف کلان‌تر تثبیت اندیشهٔ علوم انسانی اسلامی، اهمیت راهبردی دارد.

در این پژوهش، بر پایهٔ این پیش‌فرض که گزاره‌های توصیفی و تجویزی متون اسلامی از این ظرفیت برخوردارند که الهام‌بخش مدل‌ها و نظریه‌هایی تبیینی در موضوعات مختلف اجتماعی باشند، کوشش شده تا با تکیه بر آموزه‌های دینی و با رویکردی جامعه‌شناختی، مدلی نظری دربارهٔ ثبات خانواده ساخته و پرداخته شود که بتواند از عهدهٔ تبیین بی‌ثباتی نهاد خانواده در دوران معاصر برآید. از آنجا که این مدل نظری اساساً رویکردی تبیینی دارد، امکان پیش‌بینی و سیاست‌گذاری را نیز فراهم می‌کند و افزون بر این، به دلیل ریشه داشتن در مبانی ارزشی دینی، ویژگی‌های هنجاری و انتقادی بودن را نیز دارد.

مدلی که ارائه خواهد شد مدلی تبیینی و مبتنی بر مفروضات پارادایمی نسبتاً جدیدی است که بنابر یک تلقی موسّع می‌تواند «نظریه» به شمار آید، ولی حتی اگر از اطلاق عنوان «نظریه» بر آن پرهیز داشته باشیم، دست‌کم ظرفیت بالایی برای تبدیل شدن به نظریه یا استخراج نظریه از آن دارد. از این‌رو، اشاره‌ای به مفهوم نظریه و معنای مقصود از آن در این نوشتار، لازم به نظر می‌رسد. از نظریه، به‌طور عام و نظریه علمی، به‌طور خاص و نظریه با تطبیق بر علوم اجتماعی، به‌طور اخص، تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است.^۱ آنچه در اینجا از واژه نظریه اراده شده، عبارت است از: مجموعه‌ای از مفاهیم و گزاره‌های بیانگر ارتباط میان آن مفاهیم که ویژگی‌های ذیل را دارا باشد: انسجام منطقی و خالی از تناقض بودن، حاوی درجه‌ای از انتزاع بودن، ناظر بودن به واقعیت تجربی و آزمون‌پذیری، تبیین (علّی)، امکان پیش‌بینی و قابلیت انتقادی بودن.^۲ قهراً این ویژگی‌ها در مدل نظری اسلامی خانواده لحاظ خواهند شد، یعنی این پژوهش در صدد ارائه مدل نظری منسجم، انتزاعی و آزمون‌پذیری است که در تبیین علّی و پیش‌بینی ثبات یا بی‌ثباتی خانواده کارآمد بوده و امکان نگاه انتقادی به این پدیده را فراهم آورد.

بنابراین، اهداف این پژوهش را در درجه اول می‌توان خلاصه کرد:

۱. دستیابی به مدلی نظری در باب خانواده که بر خلاف نظریه‌های رایج و دارای خاستگاه غربی، ویژگی‌هایی همچون اتقان و انسجام منطقی، بومی بودن و انطباق با آموزه‌های اسلامی داشته باشد و بتواند در قانونگذاری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان اجتماعی، مبنا و مرجع قرار گیرد.
۲. معرفی الگویی برای نظریه‌پردازی دینی یا دست‌کم، مدل‌سازی دینی به جامعه علمی کشور، به منظور خارج کردن اندیشه علم دینی از حیطه مباحث صرفاً فلسفی و کشاندن آن به حوزه مباحث روشی و روش‌شناسی.

در خصوص پیشینه پژوهش نمی‌توان به‌طور خاص به متفکری در حوزه علوم اسلامی اشاره کرد که در جهت بساختن نظریه‌ای اجتماعی درباره خانواده به اقدامی جدی دست زده باشد و با جستجو در آثار صاحب‌نظران مسلمان در این زمینه به چیزی بیش از نکات پراکنده، هرچند آموزنده، و اغلب دارای رویکرد هنجاری دست نخواهیم یافت. مرحوم علامه طباطبایی و استاد شهید مطهری از جمله افرادی هستند که تأملات ارزشمندی در این زمینه در ضمن مباحث

۱. رک: بستان (نجفی)، گامی به سوی علم دینی (۲): روش بهره‌گیری از متون دینی در علوم اجتماعی، ص ۱۲۸.

۲. همان، فصل هفتم.

حقوق زن و برخی مباحث مرتبط داشته‌اند و مقاله مؤلف این نوشتار با عنوان «تبیین بی‌ثباتی خانواده با تکیه بر نظریه استاد مطهری»^۱ کوششی در جهت تدوین آرای آن مرحوم، در قالب یک نظریه منسجم بوده است.

شالوده‌روشن‌شناختی این پژوهش، تلفیق دوروش استنباطی و تجربی است؛ زیرا از سویی به دلیل آنکه بر استخراج مفاهیم و گزاره‌های نظری از متون دینی استوار است، از روش استنباطی یا اجتهادی بهره می‌گیرد و از سوی دیگر، با عنایت به اینکه نظریه‌ها و مدل‌های نظری علمی برحسب تعریف، ناظر به واقعیات عینی‌اند و باید به کمک آنها تأیید شوند، مراجعه به این واقعیات به‌طور غیر مستقیم و با استفاده از آمارها و یافته‌های دیگر محققان علوم اجتماعی مورد توجه قرار خواهد گرفت. درواقع، از آنجا که هدف اصلی این پژوهش، همان جنبه مدل‌سازی است، در مرحله آزمون مدل نظری مطرح‌شده در پی تأیید حداکثری آن، که نیازمند اجرای تحقیقات تجربی جدید و گسترده است، نخواهیم بود و فقط به میزانی که ظرفیت تبیین‌کنندگی آن نشان داده شود و با بهره‌گیری از پاره‌ای داده‌های آماری و یافته‌های برخی پژوهش‌های پیشین، به ارزیابی مفروضات و گزاره‌های آن خواهیم پرداخت.

تنظیم مباحث کتاب در قالب شش فصل صورت گرفته است:

در فصل نخست، گزارشی از مهم‌ترین نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده، شامل نظریه‌های یادگیری اجتماعی، مبادله اجتماعی، کارکردگرایی، کنش به بل نمادین، دوره زندگی خانوادگی، نظام‌های خانوادگی، بوم‌شناختی انسانی، اقتصاد خانواده، سرمایه اجتماعی، انتخاب طبیعی، فردی شدن، ستیز اجتماعی و فمینیستی، ارائه شده است.

در فصل‌های دوم و سوم، بر مبنای چارچوبی متشکل از مبانی متاتئوریک و پارادایمی، به تحلیل نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده و نیز مدل نظری اسلامی خانواده در سطح متاتئوریک پرداخته‌ایم تا از این طریق به فهمی قابل قبول از موارد اشتراک و افتراق آنها در این سطح نائل شویم.

در فصل چهارم، به منظور زمینه‌سازی برای تدوین مدل نظری اسلامی درباره ثبات خانواده، گزاره‌های مرتبط با این موضوع در متون دینی گردآوری و تدوین شده‌اند.

در فصل پنجم، بر پایه مبانی متاتئوریک و با استفاده از گزاره‌های پردازش‌شده در فصل چهارم، به تدوین مدلی نظری و انتزاعی درباره ثبات خانواده پرداخته‌ایم. این فصل دربردارنده

۱. این مقاله در شماره نخست دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، بهار و تابستان ۱۳۸۸، منتشر شده است.

پاسخ جامعی به این پرسش است که از دیدگاه اسلام، خانواده باثبات چگونه و بر پایه کدام عوامل شکل می‌گیرد؟

سرانجام در فصل ششم، به منظور تکمیل فرایند مدل‌سازی، به بیان چگونگی تطبیق این مدل انتزاعی بر واقعیات انضمامی یک جامعه خاص (جامعه ایران معاصر) به منظور نشان دادن ظرفیت‌ها و میزان کارآمدی آن در تبیین ثبات یا بی‌ثباتی خانواده پرداخته‌ایم.

در اینجا به حکم ادب، بر خود لازم می‌دانم از استادان بزرگوار، آیت‌الله سیدمحمد غروی، دکتر سیدمحمدصادق مهدوی و دکتر ابراهیم فیاض که با مطالعه دقیق متن اولیه و ارائه رهنمودهای ارزنده، به ارتقای کار کمک کردند؛ ارزیابان محترم اثر، آقایان حجت‌الاسلام غلامرضا صدیق اورعی، دکتر مسعود گلچین و دکتر سیدحسین شرف‌الدین و همچنین از همه مسئولان و کارکنان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه که هر یک سهمی در به انجام رسیدن این اثر داشتند، قدردانی و سپاسگزاری کنم. خداوند به همه خدمتگزاران اسلام و مکتب اهل بیت پیامبر(ص) توفیق عنایت فرماید و این کوشش متواضعانه را به لطف و کرم خود پذیرا باشد.

حسین بستان (نجفی)

اسفندماه ۱۳۹۱